

REPERE ISTORIOGRAFICE PRIVIND CERCETAREA SATULUI MEDIEVAL ROMÂNESC

Gheorghe Olteanu

L'importance que le village medieval roumain a en général et surtout la signification de rechercher et prouver le processus complexe de changement du village et de la société rurale medievale constituent un terrain pour des discussions et des opinions divers, même controversés.

Dans ce démarche scientifique on a essayé à surprendre les traits essentielles de l'historiographie roumaine et de les clasifier non seulement du point de vu de la période quand elles ont été écrites, mais aussi en tenand compt de la thématique, la méthode de recherche où de son caractère interdiscipliner.

On a présenté les plus importants thèmes historiographiques étudiés à travers le temps: le régime de la propriété, la communauté villagoise ancienne, le caractère de celle-la, la structure sociale du village. Le motif d'un présentation en étapes de l'histoire sociale étand celle de la dépendence de l'histoire social d'un certain climat politique et idéologique; leur empreinte il y a dans la méthode, l'interpretation et même dans la terminologie utilisée.

Importanța pe care satul medieval românesc o suscită în general și mai ales, însemnătatea cercetării și dovedirii procesului complex de transformare a satului și societății rurale medievale, constituie încă din mai multe motive, un câmp de discuții și opinii diverse, ca să nu spunem controversate.

Istorici consacrați, arheologi, sociologi, lingviști, geografi, etnografi și antropologi aduc prețioase informații, care permit realizarea unei sinteze a cunoștințelor noastre despre satul medieval.

Demersul nostru a vizat și o abordare interdisciplinară, pentru că noi considerăm că un mare aport la întregirea imaginii satului medieval, l-au avut și alte discipline mai mult sau mai puțin înrudite cu istoria.

1. Istoriografia românească și satul medieval românesc.

Cercetarea istorică românească cunoaște o etapă premergătoare cercetării științifice, cuprinsă între prima jumătate a secolului al XIX-lea și primul război mondial, caracterizată prin prezența în diferite lucrări a unor însemnări cu privire la anumite aspecte ale satului medieval sau la relațiile din cadrul societății medievale românești. Având în vedere faptul că avem două mari categorii de studii sau lucrări de specialitate care tratează problematica satului medieval românesc și anume: studii care privesc direct satul medieval dintr-un singur sau mai multe puncte de vedere (economic, social, proprietate) și studii tangențiale care aduc informații indirecte despre satul medieval și componentele sale, vom încerca o tratare unitară numai a acelor studii care sunt dedicate în mod special satului medieval.

Ceea ce este caracteristic fiecărei perioade de cercetare este metoda de cercetare și impactul ideologiei epocii respective asupra terminologiei, structurii și chiar interpretării de pe poziții "de clasă" sau "luptă de clasă", cum este perioada istoriografiei comuniste.

Deși intitulat Repere istoriografice privind cercetarea satului medieval românesc, studiul nostru cuprinde în mod special referiri la situația satului din Țara Românească și Moldova (cu accentul pus pe realitățile satului medieval din Țara Românească) și numai tangențial trimiteri la realitățile din Transilvania.

Am încercat surprinderea trăsăturilor esențiale ale istoriografiei românești și clasificarea lor nu numai din punct de vedere al perioadei sau epocii, când au fost scrise, ci și din punct de vedere al tematicii, metodei sau al interdisciplinarității.

1.1. Temele istoriografice.

În demersul nostru am încercat o prezentare a celor mai importante teme istoriografice abordate de-a lungul timpului.

1.1.1. Regimul proprietății sau stăpânirea pământului.

Din punct de vedere al abordării dar și al punctelor de vedere susținute de-a lungul timpului, privind modul de proprietate a terenului, se poate spune că s-au detașat trei mari curente de opinii sau teze și anume: teza stăpânirii domnești, a stăpânirii boierești și cea a stăpânirii țărănești¹.

Prima teză, cea a stăpânirii domnești, potrivit căreia, pământul țării revenea în întregime domnului descălecător și prin urmare tuturor domnilor, se regăsește pentru prima dată în lucrarea Descrierea Moldovei a lui Dimitrie Cantemir. Potrivit lui D. Cantemir, pământul Moldovei “a fost patrimoniul unui singur domn”, lucru de care, spune Cantemir, “actele vechilor domni arată destul și prea mult”².

Cea de-a doua teză, a stăpânirii boierești, potrivit căreia, orice proprietar de pământ, mare sau mic, a fost în trecut boier, în condițiile în care rumânia ca stare socială, era mai veche decât puterea centrală a domniei în Țara Românească, este susținută și argumentată de către Constantin Giurescu în 1920³.

A treia teză, a stăpânirii țărănești, prin care se susține ideea că proprietarii pământului erau inițial țărani care și-au pierdut pământul prin diverse metode, în favoarea mămăstirilor, boierilor și domniei, este susținută de către Nicolae Bălcescu⁴.

În jurul acestor trei mari teze istoriografice gravitează întreaga literatură de specialitate, fie studii amănunțite, articole sau chiar broșuri, din care în demersul nostru vom enumera și cita pe cele mai importante sau reprezentative.

¹ Pentru această problemă vezi *Proiect istoriografic pentru stăpânirea pământului în Țara Românească, în baza catagrafiei obștești de la 1831. Repere istoriografice*, în I. Donat, I. Pătroiu, D. Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Editura Hlias, Craiova, 1999, pag. XI-XXII; I. Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XII-XVI)*, Ediție îngrijită de Gh. Lazăr, Editura Enciclopedică, București, 1996, pag. 3-13.

² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere G. Pascu, București 1923, pag. 231; vezi mai jos și părerea lui A. D. Xenopol și I. Bogdan.

³ C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ediția a II-a, îngrijită de C. C. Giurescu, București, 1934, pag. 284; vezi și C. Giurescu, *Studii de istorie. Antologie*, Ediție îngrijită și introducere de Dinu C. Giurescu, București, 1993.

⁴ Nicolae Bălcescu, *Opere*, II. Scrieri istorice, politice și economice 1848-1952, Editura Academiei Române, București, 1982.

Aceste trei mari curente de opinie au fost preluate și aprofundate cu numeroase încercări de nuanțare sau demonstrare, realizate de o serie din cei mai importanți și mai mari istorici români: A.D. Xenopol⁵, Nicolae Iorga⁶, Radu Rosetti⁷, I.C. Filitti⁸, Constantin C. Giurescu⁹, Petre P. Panaitescu¹⁰, Ion Donat¹¹, Florin Constantiniu¹², Henri H. Stahl¹³, Ștefan Ștefănescu¹⁴.

1.1.2. Obștea țărănească.

O problemă mult disputată de istoriografia românească fie în perioada interbelică fie după cel de-al doilea război mondial, a fost aceea a obștilor sătenești și a caracterului acestora. Cele mai elaborate lucrări dedicate obștilor țărănești, de la origini, caracteristici și până la destrămarea lor, le-au avut P. P. Panaitescu¹⁵, Valeria Costăchel¹⁶ și H. H. Stahl¹⁷. Dar sunt și alte studii care în analiza anumitor aspecte ale socioetății medievale românești, ating și anumite aspecte ale organizării satelor medievale, deci obștea. În acest sens menționăm studiile lui N. Iorga¹⁸, I. C. Filitti¹⁹, Radu Rosetti²⁰, C. Cihodariu²¹.

1.1.3. Structura socială.

Temă istoriografică larg dezbătută în literatura de specialitate de-a lungul timpului. Alături de lucrările cu caracter general, menționăm pe cele referitoare în

⁵ A. D. Xenopol, *Proprietatea mare și cea mică în trecutul Țărilor Române*, Iași, 1913.

⁶ N. Iorga, *Constatări cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908; idem, *Developpement de la question rurale en Roumanie*, Iassy, 1917.

⁷ R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, 1907.

⁸ I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, București, 1935.

⁹ C. C. Giurescu, *Evoluția țărănimii în secolele XIII-XX*, în „Academia Română, Memoriile Secției Istorice”, seria IV, tom I, 1975-1976.

¹⁰ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964.

¹¹ I. Donat, *op. cit.*

¹² Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XI-lea*, Editura Academiei Române, București, 1972.

¹³ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, II, III, Editura Academiei Române, București, 1958, 1959, 1965.

¹⁴ Șt. Ștefănescu, *Relațiile sociale în raport cu proprietatea funciară în Țările Române, în sec. XII-XV*, în volumul „Societate. Națiune. Interpretări istorice”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

¹⁵ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, Editura Academiei Române, 1964, idem, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I, 1956, pag. 63-122.

¹⁶ V. Costăchel, *Obștea sătenească*, în volumul colectiv *Viața Feudală în Moldova și Țara Românească (sec. XIV-XVII)*, București, 1967, pag. 77-109; idem, *Despre problema obștilor agrare în Țara Românească și Moldova*, în secolele XIV-XVII, în „Studii și cercetări de istorie medie”, II, 1951, pag. 91-109; idem, *Dezagregarea obștii sătenești în țările române în evul mediu. Sărăcie*, în „Studii și referate privind istoria României”, Editura Academiei, partea I, 1953, pag. 753-799.

¹⁷ H. H. Stahl, *op. cit.*

¹⁸ N. Iorga, *Constatări cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908.

¹⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*

²⁰ Radu Rosetti, *op. cit.*

²¹ C. Cihodariu, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, an VII, 1956, nr. 1, pag. 1-34.

special la analiza diferitelor grupuri sociale, fie țărani liberi (moșnenii, răzeșii), fie dependenți (rumânii sau vecinii). De asemenea cnejilor sau judecilor le-au fost dedicate studii speciale în istoria noastră, de mulți cercetători. În abordarea acestei teme s-au remarcat: R. Rosetti²², I. C. Filitti²³, C. Giurescu²⁴, C. Cihodariu²⁵, V. Costăchel²⁶, P. P. Panaitescu²⁷, H. H. Stahl²⁸, A. C. Dinu²⁹, S. Radovici³⁰.

1.1.4. Legătura lui Mihai.

O altă problemă mult disputată de istoriografia românească este așa-zisa „legătură” a lui Mihai. Se regăsesc multe studii dedicate acestei teme, începând cu Nicolae Bălcescu³¹, continuând cu I. C. Filitti³², C. Giurescu³³, P. P. Panaitescu³⁴ sau Valeria Costăchel³⁵, majoritatea istoricilor care s-au ocupat de problematica socială au consacrat studiu sau un capitol acestei probleme.

Fie că au văzut o măsură pur fiscală fie definițarea dreptului de strămutare a țăranilor sau rezultatul consolidării domeniului boieresc și apariția „relației marfă-bani”, indiferent de concluziile trase în urma analizelor făcute, istoricii noștri au abordat această temă cu același scop și anume conturarea unei imagini cât mai realiste a acestei măsuri legislative, cu serioase implicații sociale.

1.2. Istoriografia secolului XIX și problema țăranimii.

²² Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, 1907.

²³ I. C. Filitti, *Proprietatea solului în principatele române până la 1864*, București, 1935.

²⁴ C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943.

²⁵ C. Cihodariu, *Judecia și cnezatul în Moldova. Contribuții la cunoașterea lor*, în „Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza”, Iași, tom XI, S III, 1965, pag. 9-42.

²⁶ Valeria Costăchel, *Dezagregarea obștilor satești în țările române în evul mediu. Sărarii*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea I, București, Editura Academiei Române, 1954, pag. 753-800.

²⁷ Petre P. Panaitescu, *Cnejii și juzii satelor libere. Vătămării, dregătorii și parcălabii satelor aservite*, în volumul „Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală”, Editura Academiei Române, București, 1964, pag. 189 și urm.

²⁸ Henri H. Stahl, *op. cit.*

²⁹ Dinu C. Arion, *Cnejii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor*, București, 1938.

³⁰ Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii. Originea și caracterele juridice ale proprietății lor. Studii din vechiul drept românesc*, București, 1909.

³¹ Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, ediție îngrijită de Gavril Matei Albastru, București, 2001, pag. 45-46; idem, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, în „Opere I”, *Scriseri istorice, politice și economice 1844-1847*, Ediție G. Zane și E. G. Zane, București, 1974, pag. 157.

³² I. C. Filitti, *Despre legătura lui Mihai Viteazul*, în „Revista istorică română”, II, 1932, pag. 221-231.

³³ C. Giurescu, *Legătura lui Mihai Viteazul*, în volumul „Studii de istorie socială”, ediția a II-a, București, 1943, pag. 51-69.

³⁴ P.-P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare a țăranilor în țările române în secolele XI-XVII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I, București, 1956, pag. 93-102; idem, *Mihai Viteazul*, ediție îngrijită, postfață și bibliografie de C. A. Bobicescu, Editura Corint, București, 2002, pag. 86-98, capitolul *Mihai Viteazul și Țăranii*.

³⁵ Valeria Costăchel, *Legătura lui Mihai și consecințele ei*, în volumul „Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVI)”, Editura Științifică, București, 1957, pag. 130-142.

Motivația prezentării pe perioade a istoriografiei satului este aceea a dependenței istoriei sociale de un anumit climat politic și ideologic. Acești factori și-au pus amprenta asupra metodei, interpretării și chiar a terminologiei folosite.

Pe fondul unei schimbări continue în societatea românească a secolului XIX (frământări sociale, politice, ideologie burgheză, etc.) nașterea sentimentului național a constituit esența acțiunilor reformatoare sau revoluționare care au pregătit terenul pentru prima mare reformă socială a României moderne, rezultând dispariția a două categorii sociale, fundamentale pentru perioada anterioară și anume boierii și țărănimea dependentă.

După cum bine se cunoaște, programul revoluționar al mișcărilor de la 1848, au o puternică tentă socială. Intelectualitatea democrată își dă seama că o libertate fără pământ, ar agrava starea țăranimii, după cum remarcă M. Kogălniceanu “țăranul nu s-a emancipat decât împreună cu pământul ocupat de el”³⁶.

În realizarea unei imagini complete, a istoriografiei românești din această perioadă, considerăm că este necesar să ne referim la opera lui Nicolae Bălcescu, care “servește” urmașilor una din cele mai controversate și mai disputate probleme a istoriografiei sociale românești, și anume “Așezământul” sau “Legătura lui Mihai Viteazul”³⁷.

Apariția și consolidarea unei categorii sociale numită “aristocrații de avuție”, de către Bălcescu, are ca efect legiferarea de către Mihai Viteazul a legării țăranului de glie. Prin această măsură Bălcescu consideră că s-a desăvârșit “regimul feudal în țara noastră”³⁸.

La Bălcescu apare pentru prima dată și teza dreptului istoric al țăranimii (fundamentează dreptul țăranimii asupra pământului, pe teoria ocupației primare). Țărănimea a stăpânit pământul din cele mai vechi începuturi, și a creat formele de proprietate³⁹. La prima vedere, după cum remarcă și P.P.Panaiteșcu⁴⁰, fără a dispune de un bogat material documentar, N. Bălcescu, în puținul spațiu pe care l-a dedicat legării de glie a țăranilor, face foarte bine diferența dintre starea de dependență a țăranilor, până la sfârșitul secolului al XVI-lea și după apariția actului prin care se confînțea legarea de glie. În primul caz, starea de dependență a țăranilor, nu excludea o anumită libertate a țăranului care se putea muta de pe o moșie pe alta, nu înainte de achitarea dării cunoscută sub numele de “găleată de ieșire”, pe când legarea de glie, în veci, anula orice posibilitate de strămutare.

³⁶ G. Zane, Nicolae Bălcescu. Opera. Omul. Epoca. București. 1975. pag. 259.

³⁷ Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, pag. 45-46: idem. *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, pag. 157.

³⁸ N. Bălcescu, *Reforma socială la români*, în „Opere”, Ed. Academiei, 1953. vol. I. pag. 253-255

³⁹ G. Zane, N. Bălcescu, pag. 260. Oricum ar fi fost interpretată această teză, a susținut ilegitimitatea marii proprietăți „Mica proprietate a fost predă pentru domni, boieri și călugări. Ei au făcut totul ca să despoaie pe țărani și comunitățile religioase și-au dat mâna cu boierii” N. Bălcescu, *Opere*, vol. I”, pag. 12.

⁴⁰ P.P.Panaiteșcu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I. 1956, pag. 65.

Nicolae Bălcescu pune și problema servirii țărănimii, prezentându-i pe țăranii liberi, chiar dacă nu a studiat în detaliu originea și structura acestei categorii sociale, ca “moșneni pe pârțicelele lor de pământ” și denunță originile cotropitoare ale proprietății boierești și mănăstirești: “...Așadar nu munca, nici rodul ei, ci un șir de spoliații succesive sunt originea proprietăților mari în țările noastre, sunt titlurile stăpânitorilor de azi ai pământului”⁴¹.

Nicolae Bălcescu remarcă⁴² și zonele în care sunt prezente în număr mare satele libere “Munții erau mai populați și tot locuitorul a trebuit să-și aibă moșia sa. Acum încă mai mulți moșneni se află la munți. Câmpia care din apăsarea năvălirii barbarilor pe alocurea rămăsese pustie, trebuie să fi rămas pe seama statului...”. Din aceste locuri, consideră Bălcescu, domnul făcea dăni boierilor și mănăstirilor.

Considerăm că este relevant, pentru ilustrarea rezultatelor mai vechi bazate pe studiul izvoarelor scrise, să ne referim la concluziile lui Alexandru Xenopol. Adept al teoriei lui Dimitrie Cantemir, conform căreia domnul descălecător era stăpânul întregii țări ocupate, și dăruia “apoi părți din teritoriu înconjurimii sale”, dar “...pe unii din proprietarii găsiți îi lasă în proproietățile lor; le recunoaște cu alte cuvinte dreptul lor cel vechi. Aceștia sunt moșnenii în Muntenia, răzeșii în Moldova, cu proprietatea lor alodială, a cărei stăpânire domnul numai o sfăntește, fără a o creia”.

Continuând ideea, Xenopol afirmă că domnul nu se putea atinge de proprietatea acestora decât atunci când “obiceiul pământului îi învoia o asemenea atingere”. Xenopol considera că era “întotdeauna o pedeapsă, o degradare, ca un răzeș să fie luat ca domnesc”⁴³. Despre legătura de glie de la sfârșitul secolului al XVI-lea, Xenopol consideră că de vreme ce vecinii sau rumânii erau și înainte Mihai Viteazul, acesta nu avea de ce să-i lege de glie, făcând astfel confuzie între starea de dependență și legarea definitivă de glie, care nu sunt același lucru. După Xenopol, Mihai Viteazul, ar fi consfințit prin măsura legislativă luată, o situație care deja exista în momentul emiterii ei⁴⁴.

1.3. Istoriografia românească de la debutul secolului XX, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Unitatea de metodă și afirmarea istoriei sociale.

Este caracterizată prin scrierile unei generații de istorici, foarte sensibili la problematica socială a perioadei, frământată de războaiele țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Primul istoric român, care a declarat necesitatea istoriei sociale a fost Ion Bogdan, care de altfel, este considerat precursorul acestei științe.

⁴¹ Nicolae Bălcescu. *Opere*, vol. I. Editura Academiei. 1963, pag. 251-253.

⁴² N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei, 1952, pag. 137.

⁴³ A. D. Xenopol. *Istoria Românilor*, vol. II, 1889, pag. 148-157, 182, cf. I. Donat, Domeniul Domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XV), pag. 5-6.

⁴⁴ A. D. Xenopol. *Istoria românilor*, ediția a III-a, vol. VI, pag. 130-132, cf. Panaiteșcu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române (până la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I. 1956, pag. 66.

Părerile lui Ion Bogdan, se regăsec într-un studiu special dedicat cnejilor din Moldova, cu prilejul căruia face și o prezentare comparativă a acestei instituții la popoarele slave și ajunge la concluzia că la români a fost o “proprietate cnezială”⁴⁵. Despre cnejii din Moldova, susține că aceștia sunt niște “juzi sătești”, adică ceva de genul unui primar medieval⁴⁶. Din studiul lui I. Bogdan se mai desprind și alte două importante afirmații, și anume: în Moldova judecia se acorda pe viață sau cu drept de moștenire și cuprinde și noțiunea de întindere teritorială⁴⁷ și cnejii erau conducători de obști sătești⁴⁸.

Tot despre Moldova menționăm rezultatele cercetărilor efectuate de Radu Rosetti⁴⁹ autor al studiului *Pământul, sătenii și stăpânii din Moldova*, care a încercat să demonstreze existența unei nobilimi gentilice în Țările Române, anume aceea a cnejilor, care dețineau dreptul de cârmuire și judecată în satele moldovenești supuse lor, adică “judecia”. După Radu Rosetti, transformarea judeciei (de fapt stăpânire feudală) în proprietate, are loc în secolele XVI-XVII.

Autorul menționat susține că prima formă de organizare a populației românești, era obștea, adică sate organizate în devălmășie și asociate între ele. El arată că inițial, țăranii au fost constituiți în obști, peste care s-au așezat prin abuz boierii, percepând la început numai o dijmă. Obștea rămâne liberă, în sensul că are drept de folosință asupra întregului pământ al moșiei. Cu timpul însă, țăranii odinioară liberi (cu condiția plății dijmei) sunt transformați în șerbi, legați de glie. Radu Rosetti, consideră că satele libere, obștile, au avut conducători aleși numiți cneji sau juzi, care ridicați dintre egali (membrii obștii), devin dregători ereditari ai obștii satului, pe care autorul îi vede ca un fel de primari ai satelor⁵⁰ (aderând într-un fel la ideile lui I. Bogdan), dar ei au numai o judicatură, nu o stăpânire asupra satului.

Radu Rosetti are meritul, de a fi primul istoric român care a studiat structura satelor stăpânite în devălmășie (pe părți, pământuri sau jreabii), precum și originile stăpânirii locuiești. Concluziile lui Rosetti, destul de numeroase, rămân valabile și astăzi, în ciuda volumului restrâns de surse documentare pe care le-a avut la dispoziție.

Adept al ideilor sociale ale lui Nicolae Bălcescu, consideră “cnezul înțeles ca un fel de conducător al satului, pe care îl judecă și îl administrează, dar nu-l stăpânește”. După părerea lui Rosetti, domnul nu dăruia proprietatea ci judecia⁵¹.

⁴⁵ I. Bogdan, *Despre Cnejii români*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a II-a, tom XXVI, București, 1903-1904, pag. 22.

⁴⁶ *Ibidem*, pag. 9.

⁴⁷ *Ibidem*, pag. 31.

⁴⁸ *Ibidem*, pag. 21.

⁴⁹ Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, 1907.

⁵⁰ R. Rosetti, *op. cit.* pag. 40. „Și unii și alții erau magistrați rurali, ocârmuitori de sate, dar cnejii ocârmuiau satul din tată în fiu în puterea unui drept de moștenire strămoșesc, pe când juzii erau simplii magistrați rurali, aleși sau numiți”.

⁵¹ *Ibidem*, pag. 144 și urm.

Radu Rosetti face totuși greșeala de a socoti satele de răzeși nu ca persistență a vechilor obști libere, ci ca foste sate boierești, cu stăpânirea divizată la extrem. În concepția lui Rosetti (după părerea noastră greșită), urmașii primilor stăpâni ar fi alungat pe sătenii supuși, apoi le-ar fi luat locul la coarnele plugului.

Istoricul menționat, în lucrarea sa, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, aduce o înțelegere mai largă a problemei dependenței țăranilor și are meritul de a fi făcut distincția între două feluri de țărani fără pământ, așezați pe domeniile mănăstirești și boierești: cei băștinași, constituiți în obști, și cei veniți de aiurea așezați cu învoială. Numai că pentru Rosetti, „oamenii liberi” sunt băștinașii (membrii obștii), iar cei așezați cu învoială sunt vecini.

Radu Rosetti s-a lăsat înșelat și de sensul cuvântului „vecin” în limbă, ca și alți istorici (vezi cazul lui D. Cantemir), crezând că e vorba de un om venit din vecini, pe când în realitate vecinii sunt membrii „obștii vicinale”, ai stăpânirii în comun de către vecinii din același sat, obște care exista cu același nume și în apusul Europei și la Bizanț și la slavi (sub numele de *paroikos*, adică vecini). După Rosetti, din secolul al XVII-lea, prin legarea de glie, se confundă „vecinii” și băștinașii.

Ideile lui Rosetti, produc o serie de reacții mai mult sau mai puțin întemeiate. Unul dintre contestatorii ideilor lui Rosetti este Gheorghe Panu care răspunde foarte critic afirmațiilor lui Radu Rosetti și consideră cneazul drept stăpân absolut al pământului său⁵² iar despre jude că era un dregător sătesc impus de domn în satele pe care le deținea⁵³.

Din studiul lui Sebastian Radovici, despre *Moșnenii și răzeșii în Moldova*, reținem doar ipotaza referitoare la problematica juzilor și cnejilor. „...pentru Moldova, spune Radovici, o parte a cnejilor, care a trecut de partea lui Bogdan, au fost confirmați și li s-a confirmat proprietatea privată asupra teritoriului respectiv (satele respective). Satele care și-au pierdut cnejii, au devenit domnești, din care Bogdan și urmașii săi au făcut dani”⁵⁴ și trage concluzia că atunci când este folosită expresia „unde au fost”, documentul face referire la cnejii depozitați de Bogdan⁵⁵.

Demersul nostru nu poate fi complet fără să menționăm aportul marelui și ilustrului nostru istoric, Nicolae Iorga, care a înțeles importanța vieții țăranimii libere în formarea și dezvoltarea poporului român, socotind că baza puterii domnești, a statului și a economiei au format-o acești țărani liberi. Binecunoscuta teorie a lui Iorga despre „romaniile” populare, care au rămas sub forma unor asociații de sate libere după căderea Imperiului roman.”Țara Românească- afirmă Iorga- a avut la început, cum era și firesc pentru o țară întemeiată fără amestec străin, fără cucerire, fără schimbare a ideilor fundamentale ce trăiau în masa poporului, numai țăranime pe deplin liberă și stăpână, în chipul colectiv pe care-l

⁵² Ghe. Panu, *O încercare de mistificare istorică*. București. 1910. pag. 48.

⁵³ Idem, *Cercetări asupra stării țăranilor*, vol. I, partea I. București. 1910 pag. 33.

⁵⁴ Sebastian Radovici, *Moșnenii și răzeșii. Originea și caracterele juridice ale proprietății lor. Studiu din vechiul drept românesc*, 1909. pag. 22-23.

⁵⁵ *Ibidem*, pag. 25.

cunoaștem, chip întemeiat pe moștenire, pe pământurile ce lucra, pe heleșteu și pe pădure”⁵⁶, rămâne, după părerea noastră, valabilă.

Marele nostru istoric crede că abia în secolul al XVII-lea, ca urmare a „crizei financiare”, începe „vânzarea pământurilor țărănești”⁵⁷. Din punctul de vedere al lui Nicolae Iorga, renta în muncă și legarea de glie, este debutul feudalismului în istoria românilor, pe când istoriografia marxistă consideră acest fenomen social, specific ultimei perioade a feudalismului. Arătând că la origine, țăranul român a fost constituit în obște liberă și că aceasta este străvechea formă de organizare a lui, găsește și asemănări cu obștea germană și cu cea a slavilor⁵⁸. La Nicolae Iorga găsim și ideea potrivit căreia juzii erau aleși dintre bătrânii satului. Nicolae Iorga în *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, cu idei și ipoteze repetate de autor și în alte lucrări, spune că inițial „întemeietorul satului îndeplinește sarcina de câmuire și judecată”, după care juzii ar fi fost „bătrâni, aleși dintre locuitorii satului”⁵⁹ iar țărilor române „sunt țări de drept românesc așezate între regiuni semif feudale”. Oragnizarea noastră veche se reduce la „devălmășie în proprietate a urmașilor moșului cu stăpânirea ginții și cu egalitate între săteni”.

Potrivit lui N. Iorga, -vezi și părerea lui D. Cantemir⁶⁰-, țăranii dependenți erau „streini și de aceea se numeau vecini”, iar „rumân”, nu este altceva, decât român, omul obișnuit, omul de rând, fără ca acesta să însemne o inferioritate socială⁶¹. Tot în lucrarea *Constatări cu privire la viața agrară a românilor* (1908), neagă existența țăranilor dependenți de boieri; până în secolul al XVI-lea toți țăranii sunt liberi. Numai un mic număr de oameni veniți de aiurea se numesc vecini și sunt dependenți de boieri.

Deși nu s-a ocupat în studiile sale de istorie socială de problema obștii, Constantin Giurescu, se impune în expunerea istoriografiei despre satele de moșneni, prin teoria sa asupra caracterului social al acestora în Țara Românească. După acest istoric, moșnenii nu se deosebesc, la origine și chiar după întemeierea satului, de boieri⁶². Consecința teoriei lui C. Giurescu și a celor ⁶³ care au continuat-o este

⁵⁶ Nicolae Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, pag. 16.

⁵⁷ Terenul pe care s-a dezvoltat acest conflict social, a fost fiscalitatea (ibidem, pag. 24).

⁵⁸ „...țăranul român a fost constituit în obște liberă și aceasta este străvechea formă de organizare a lui...” (N. Iorga, *Evolution de la question rurale en Roumanie jusqu'a la reforma agraire*, București, 1929, pag. 2)

⁵⁹ N. Iorga, *Constatări cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, pag. 6-7.

⁶⁰ Dimitrie Cantemir, afirmă că țăranii aserviți nu sunt moldoveni, la origine, ci coloniști veniți din alte părți, bezându-se firește pe numele de vecin, în *Descrierea Moldovei*, pag. 121, conf. P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea Feudală*, Editura Academiei Române, București, 1964, pag. 43.

⁶¹ N. Iorga, *op. cit.*, pag. 16.

⁶² „Până în secolul al XVII-lea toții proprietari de pământ se intitulau boieri. Clasa boierească cuprindea, așadar, nu numai pe dregători, pe marii proprietari și pe urmașii lor cei mai apropiați, ci și pe moșneni”, (C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, pag. 284).

⁶³ „...rezultatele la care am ajuns sunt, cu mici deosebiri, aceleași ca ale lui Giurescu”, spune I. C. Filitiu, în *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*, București, 1935, pag. X.

că boierimea românească ar reprezenta forma străveche și constantă a proprietății în țara noastră. Giurescu considera faptul că toți proprietarii sunt boieri.

C. Giurescu analizează în studiile sale *Despre boieri* (1920), *Despre rumâni* (1916), *Vechimea rumâniei* (1915), reunite postum în volumul *Studii de istorie socială*, publicat în 1943, problema structurii sociale a Țării Românești, insistând asupra boierilor și a rumânilor și a relațiilor dintre aceste două grupuri sociale. Metoda de analiză strict documentară, a lui C. Giurescu, îl conduce pe acesta la concluzia că până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Țara Românească cunoscuse (alături de orășeni), doar două categorii sociale, și anume: boierii, și rumânii⁶⁴.

Despre grupul social al cnezilor, Giurescu, consideră că apar abia în secolul al XVI-lea, pentru că abia atunci sunt menționați în documente și reprezintă... „clasa stăpânitoare”. Ei sunt oameni liberi și „stăpânii moșiilor și iobagilor”⁶⁵. După părerea lui Giurescu „megieș este tot una cu boier. Cine avea calitatea dintâi trebuia neapărat s-o aibă și pe cealaltă”⁶⁶. Se poate trage concluzia că boierii erau megieși, dar credem că numai în calitatea lor de vecini, pentru că și alte categorii sociale pot fi megieși.

În 1915, C. Giurescu a publicat studiul *Vechimea rumâniei în Țara Românească și Legătura lui Mihai Viteazul*, unde vede în țărani dependenți, rumâni sau vecini, oamenii boierului de la început de la întemeierea țării, în afară de stăpâni. „Până la sfârșitul secolul al XVI-lea nu se află în Țara Românească decât trei categorii de locuitori: orășeni, proprietari și rumâni”⁶⁷.

Din studiul lui C. Giurescu se mai pot trage și alte concluzii. Boierul este stăpân de drept și de fapt al pământului, rumânul (țăranul dependent) nu are și nu a avut drept strămoșesc în obște asupra moșiei, este tolerat de boier, care-l poate muta oriunde și-l poate vinde personal; dependența țăranului de boier este o dependență personală, nu de pământ.

În schimb la C. Giurescu, nu apare forma de organizare a țăranilor, obștea, și de vreme ce rumânia exista de la început, pentru Giurescu nu are rost afirmația că Mihai Viteazul a legat pe țărani de glie⁶⁸, „rostul legăturii este cu totul altul”. Deci legătura lui Mihai Viteazul, după acest istoric, este o simplă măsură fiscală pentru a ușura perceperea regulată a dărilor⁶⁹, care stabilește că orice rumân fugit de pe

⁶⁴ C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, pag. 127. „Poporul român se întâlnește de la început, alcătuit din două pături sociale: una liberă, formată din proprietarii de pământ, alta neliberă, compusă din țărani de pe moșiile lor”.

⁶⁵ *Ibidem*, pag. 312-313.

⁶⁶ *Ibidem*, pag. 272.

⁶⁷ C. Giurescu, *Vechimea rumâniei în Țara Românească și Legătura lui Mihai Viteazul*, în *idem*, pag. 22.

⁶⁸ „Mihai nu putea să introducă, nici să consacre o stare de lucruri care exista în mod legal de veacuri”, în *ibidem*, pag. 49.

⁶⁹ *Ibidem*, pag. 62-63.

moșie pe alta, va rămâne rumân pe noua moșie și nu poate fi urmărit de vechiul stăpân.

Referindu-se la forma de organizare a țăranimii în perioada medievală, I. C. Filitti, în studiul *Proprietatea solului în principatele române*, consideră că reminiscentele obștilor sătești din anumite zone ale Moldovei și Țării Românești, constituie “stări excepționale” și reprezintă o transformare relativ recentă⁷⁰.

După părerea lui I.C.Filitti, istoric din școala lui C. Giurescu, existau în Țara Românească trei categorii sociale, prima categorie era constituită din boieri, a doua din rumâni, iar cea de-a treia categorie socială era formată din “cultivatori liberi”. Ne se precizează de către autor în ce sate trăiau acești “cultivatori liberi” și nici geneza acestei categorii sociale. În concepția lui Filitti proprietatea este o instituție juridică neschimbată. Devălmășia era interpretată ca fiind o coproprietate, o indiviziune.

I. C. Filitti, a publicat și studii cu privire la dreptul de strămutare sau în care se regăsește, în parte, și această problemă. *Despre legătura lui Mihai Viteazul*⁷¹ și *Oameni dependenți și cultivatori liberi în principatele române în secolele XV-XVII*⁷², înglobate apoi în lucrarea mai amplă numită, *Proprietatea solului în principatele române*, București, 1935.

Filitti dovedește existența unei alte categorii de țărani locuind pe moșiile boierilor și mănăstirilor, oameni pe care-i numește “cultivatori liberi”, dar nu explică apariția lor prin dezagregarea obștilor și face aceeași confuzie ca Rosetti și Iorga între vecini și oameni așezați ulterior pe moșie.

Deși nu a înțeles complet sensul măsurii legislative adoptate de Mihai Viteazul, această constatare că legătura lui Mihai Viteazul înseamnă aservirea, trecerea în rândul oamenilor dependenți a acestor “cultivatori liberi”, dinainte de adoptarea actului mai sus menționat, înseamnă un pas înainte în înțelegerea acestui așezământ de la sfârșitul veacului al XVI-lea.

În această perioadă istorică, menționăm și studiile. *Cnejii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor*⁷³, publicat în 1938 și *Vlahii, clasă socială*⁷⁴, publicat în 1940, ale lui Dinu C. Arion. Remarcăm pentru cel de-al doilea studiu, părerea că vlahii, erau egali cu țăranii așezați cu învoială pe moșiile boierești dar și persistența unui semn de întrebare, pentru că autorul nu este sigur dacă vlahii erau numai rumânii sau toată populația țării.

1.4. Istoriografia postbelică sau perioada comunistă

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial, a oprit și publicarea lucrărilor sau studiilor istorice, dar conflictul nu a putut determina stagnarea gândirii

⁷⁰ I. C. Filitti, *Proprietatea solului în principatele române până la 1864*, București, 1935, pag. 200.

⁷¹ Idem, *Despre legătura lui Mihai Viteazul*, în „Revista istorică română”, II, 1932, pag. 221 și urm.

⁷² Idem, *Oameni dependenți și cultivatori liberi în principatele române în secolele XI-XVII*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, seria III, XIII, 1933, pag. 29

⁷³ Dinu C. Arion, *Cnejii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor*, București, 1938.

⁷⁴ Idem, *Vlahii, clasă socială în voievodatele românești*, București, 1940.

istoricilor. După încetarea conflagrației, au apărut lucrări care au dus la progresul cunoștințelor în domeniu.

Cracteristic acestei perioade îi este puternica influență a ideologiei marxiste. Dar aceste constrângeri ideologice, nu ar trebui privite numai ca o limitare a unor direcții de cercetare ci și prin aspectele pozitive pe care le-a avut în cercetarea socialului. Facem această afirmație, deoarece este bine cunoscut faptul că marxismul a încurajat examinarea și studierea sistematică a „claselor oprite” (în cazul nostru țărănimea). Eliminând „poziția de clasă”, „antagonismul claselor” sau „lupta țăranimii contra exploatarei, ca motor al dezvoltării societății”⁷⁵, vom găsi studii foarte importante, de o reală utilitate, în conturarea unei imagini cât mai complete a satului medieval românesc, pentru că istoricii, în ciuda diverselor interese de partid, au rămas fideli profesionalismului și cercetării adevărului istoric.

Primele studii valoroase apărute după sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale, sunt cele ale Valeriei Costăchel⁷⁶, care prefătează, credem noi, apariția celor mai importante studii de istorie socială din istoriografia românească din deceniile șase și șapte ale secolului al XX-lea.

V. Costăchel pornește de la studiile comparative între instituția obștilor la români și la slavi, reliefând anumite aspecte care nu fuseseră semnalate sau luate în considerare până atunci. Concluziile autoarei mai sus menționate se pot rezuma după cum urmează.

Potrivit Valeriei Costăchel „obștea a fost una din instituțiile de bază ale evului mediu românesc, nu reprezintă stări excepționale, care se datoresc unor transformări recente, ci, dimpotrivă, este una din cele mai arhaice instituții, fiind anterioară apariției statului la români”⁷⁷. În lucrarea *Obștea țărănească*, autoarea face referiri la hotarul obștii, principiile care stau la baza organizării obștii, dreptul de control asupra pământului sau la responsabilitățile juridice și fiscale, dreptul de judecată, etapele de evoluție a obștii. Nu lipsesc din lucrarea citată, considerațiile privin situația țăranilor între secolele XV-XVII și nelipsita Legătură a lui Mihai Voievod⁷⁸.

⁷⁵ A. Mihalache, „Limba de lemn”, în *istoriografia stalinistă (1948-1965): Studiu de retorică aplicată, în volumul colectiv*, „Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța”, studii reunite de Alexandru Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie, Jacques-Guy Petit, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003, pag. 226-251.

⁷⁶ Valeria Costăchel, *Obștea țărănească*, în volumul colectiv (cu P. P. Panaitescu și A. Cazacu) *Viața Feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957, pag. 77-108; idem, *Problema obștilor agrare în secolele XIV-XI*, în „Studii și Cercetări de Istorie Medic”, I, București, 1951, pag. 91-101; idem, *Dezagregarea obștii satești în Țările Române în evul mediu. Săracii*, în „Studii și Referate privind istoria României”, partea I, București, Editura Academiei, 1954, pag. 753-800.

⁷⁷ Valeria Costăchel, *Obștea satească*, în *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV-XVII), Editura Științifică, București, 1957, pag. 84.

⁷⁸ Pentru situația țăranilor în sec. XV-XVII, vezi pag. 111-130. Legătura lui Mihai și consecințele ei, pag. 130-142, în volumul colectiv „Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)”, București, Editura Științifică, 1957.

O idee foarte interesantă a V. Costăchel, este că autoarea vede în regimul de stăpânire a pământului, caracteristic obștii, un dualism, în “care se îmbină forma proprietate colectivă cu cea individuală”.

Un alt studiu, *Problema obștilor agrare în secolele XIV-XV*, publicat în 1951, ne prezintă considerațiile Valeriei Costăchel referitoare la alte două categorii sociale, juzii și vecinii. În mod just, autoarea susține că vecin ca și jude, este un membru al obștii⁷⁹.

În realizarea unei imagini complete asupra lucrărilor lui V. Costăchel, amintim și studiul, *Dezagregarea obștii sătești în țările Române*⁸⁰, unde se arată că “...cnejii sunt rezultatul dezagregării obștilor țărănești”.

Studii asupra obștilor și a răzeșilor din Moldova sunt datorate lui C. Cihodariu⁸¹, care deși bazate pe o documentare bogată, rămân în urma rezultatelor dobândite anterior.

Autorul citat urmărește existența în Moldova, în secolele XIV –XVI, aurmelor vechilor asociații de obști. Cihodariu revine la vechea teorie a lui Radu Rosetti, după care satele de răzeși nu ar fi continuarea și menținerea vechilor obști, ci, dimpotrivă, sate aservite, care prin înmulțirea urmașilor primilor stăpâni boieri ar fi o proprietate colectivă a acestor urmași. Deci răzeșii sunt urmașii boierilor, nu ai obștilor libere.

Metoda folosită este defectuasă, deoarece domeniile boierești care cuprindeau mai multe sate într-un hotar, sunt socotite rezultatul aservirii în bloc a unor asociații de obști și nu o urmare a unor acțiuni succesive de supunere a satelor libere, care, în procesul de formare a domeniilor feudale, au fost reunite într-un singur hotar.

În studiul din 1965, *Judecia și cnezatul în Moldova*⁸², C. Cihodariu, are o părere foarte critică asupra studiilor efectuate de înaintașii săi în domeniu⁸³. Tot aici, autorul ajunge la concluzia că juzii, cnejii și vătămăanii, “și unii și alții nu erau altceva decât conducătorii obștilor țărănești”, unii din ei s-au ridicat în rândurile boierimii pe când ceilalți au intrat în rândurile țărănimii dependente⁸⁴. Cnejii, juzii și vătămăanii și persoanele al căror nume este însoțit în documente de expresiile “unde a fost”, sau “unde este”, sunt considerați de autor întemeietori de sate.

⁷⁹ V. Costăchel, *Problema obștilor agrare în secolele XIV-XV*, în „Studii și Cercetări de Istorie Medie”, an II, 1951, pag. 102-103.

⁸⁰ Idem, *Dezagregarea obștii sătești în Țările Române în evul mediu. Sărăcii*, în „Studii și referate privind istoria României, vol. I, București, Editura Academiei, 1955, pag. 756-757.

⁸¹ C. Cihodariu, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în „Studii și cercetări Științifice”, Istorie, Iași, anul IV, nr. 3-4; idem, *Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii în Moldova în a doua jumătate a sec. al XI-lea*, în “Studii și cercetări științifice, Istorie”, Iași, an XII, 1961, pag. 31-66; idem *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în idem, Iași, an VII, 1956, nr. I, pag. 1-34.

⁸² C. Cihodariu, *Judecia și cnezatul în Moldova. Contribuții la cunoașterea lor*, în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Iași, Tom. XI, S III, 1965, pag 9-42.

⁸³ Vezi spre exemplu aprecierile la adresa lui P. P. Panaitescu, în C. Cihodariu, *op. cit.* pag. 13.

⁸⁴ C. Cihodariu, *op. cit.* pag. 32.

Referitor la satele căzute în dependență față de boier, biserică sau domn, autorul spune că au continuat să-și aleagă, juzii, cnejii și vătămarii.

De asemenea Cihodariu spune că în Moldova” termenul jude este sinonim cu acela de cneaz iar în calitatea de conducători ai satelor, mai apar vatomarii. Această denumire se va generaliza treptat și va înlocui până în a doua jumătate a sec. XVI, termenii de jude și cneaz”⁸⁵.

În legătură cu așezările rurale care compun domeniul domnesc, trebuie menționat I. Donat care prin studiile sale, reunite în volumul *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, ne oferă nu atât o imagine de ansamblu cât o analiză temeinică asupra unei probleme esențiale a evului mediu românesc⁸⁶.

Ceea ce trebuie reținut însă, este mai cu seamă faptul că autorul mai sus menționat, nu realizează un simplu repertoriu al așezărilor rurale care compun domeniul domnesc (de la Mircea cel Bătrân la Mihai Viteazul) ci a reușit să reconstituie structura și variațiile fondului funciar stăpânit de domnii Țării Românești, dar a surprins și lămurit câteva din implicațiile social-politice ale chestiunii în discuție, procesul de aservire a țărănimii libere – rumânirea - și cel invers, al cnezirii sau eliberării din șerbie⁸⁷.

La mijlocul deceniului al șaselea, în numai câțiva ani, au văzut lumina tiparului, mai multe lucrări, spunem noi, de importanță capitală pentru cercetarea istorică a satului medieval.

O temă istoriografică, abordată în această perioadă, de o mare importanță pentru istoria socială a țării noastre, este obștea țărănească, temă care a fost aprofundată atât din punctul de vedere al unui istoric, P. P. Panaitescu⁸⁸, dar și al unui sociolog de profesie, H. H. Stahl⁸⁹.

O lucrare foarte valoroasă și utilă în același timp, *Obștea țărănească*, a lui P.P.Panaitescu, publicată în 1964, este un studiul amănunțit al organizării obștilor și al dezvoltării lor economice și sociale din cadrul evului mediu. Bazată pe documente istorice și izvoare narrative, precum și pe datele lingvistice și interpretarea lor, lucrarea lui P.P.Panaitescu, reușește să redea în amănunt structura și organizarea obștilor, de la formele unei devălmășii absolute, la formele de drepturi inegale, moștenite, asupra pământului obștii, rezultate din moșteniri, cumpărări, înzestrări.

Obștea „în forma pe care o avem la români, este o alcătuire sătească teritorială care presupune o așezare permanentă și stabilă, în legătură cu stăpânirea devălmașă a pământului și cu o economie mixtă a creșterii vitelor și a agriculturii”⁹⁰

⁸⁵ C. Cihodariu, *op. cit.* pag. 27.

⁸⁶ I. Donat, „*Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XII-XVI)*”, volumul reunește studiile: *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XII-XVI)*; *Domeniul Craioveștilor și Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1960.

⁸⁷ Ș. Papacostea, *Cuvânt înainte*, în „Ion Donat”, *op. cit.* pag. V-VI.

⁸⁸ Petre P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, Editura Academiei, București, 1964.

⁸⁹ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*.

⁹⁰ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, pag. 63.

și chiar obștea „țărănească aservită și-a păstrat structura și în satele cuprinse în domeniul feudal, boieresc sau mănăstiresc, până în sec. XVII”⁹¹. Analizând faptul că în zonele sub montane, se păstrează până târziu obștea satească liberă. Panaiteșcu crede că „satele de la munte și de la pădure nu produc destule grâne ca să poată fi vorba de o marfă abundentă pentru a fi trimisă pe piață, ele nu atrag, în genere, lăcomia boierilor și a mănăstirilor”⁹².

P. P. Panaiteșcu recunoaște „dreptul cnejilor de a lua venit și de a judeca pe țăranii de pe moșia lor, drept care se numea și judecie”⁹³. Ca și în cazul altor istorici, prezentați mai sus, P. P. Panaiteșcu, surprinde și anumite caracteristici ale altor categorii sociale ale satului medieval, el prezentând cnejii drept „stăpâni de sate, iar în Țara Românească, mai târziu stăpâni de pământ în obște, ei nu sunt un organ al obștii, nici o categorie specială în interiorul obștii”⁹⁴.

Concluziile trase de Radu Rosetti, sunt completate de Panaiteșcu. „cnejii sunt într-adevăr cârmuitori ai satelor cu drept ereditar, dar socotim că aceasta este o formă de stăpânire, și nu o dregătorie”⁹⁵, dar spune că aceștia „ceji și juzii nu apar în calitate de conducători ai satului, în satele constituite în obște, în satele de moșneni și razeși”. După Panaiteșcu, stăpân de pământ neprivilegiat care este identic cu cneaz și această denumire începe să se aplice din veacul al XVI-lea, în special moșnenilor, de fapt tuturor moșnenilor în calitatea lor de proprietari⁹⁶.

Despre satele aservite, stăpânite de boieri și mănăstiri se desprinde ideea că acestea aveau conducători. Este vorba de un reprezentant al stăpânului, mai ales, în acele sate în care stăpânul nu-și avea locuința permanentă, curtea boierească, și aceștia erau vătămăni (conducători ai satelor cu vecini)⁹⁷.

Terminologia și caracteristicile diferitelor grupuri sociale, ocupă spații largi în lucrarea lui Panaiteșcu⁹⁸, unde se regăsesc și aspecte de geografie istorică. Despre

⁹¹ *Ibidem*, pag. 83.

⁹² *Ibidem*, pag. 84.

⁹³ *Ibidem*, pag. 49.

⁹⁴ *Ibidem*, pag. 190.

⁹⁵ *Ibidem*, pag. 189.

⁹⁶ *Ibidem*, pag. 190.

⁹⁷ *Ibidem*, pag. 191 După Panaiteșcu, inițial „vătămăniul era la început, ca și cneazul, un stăpân de sat, anterior fundării domniei. Termenul este valabil numai pentru Moldova (pag. 192). Pentru Țara Românească, satele stăpânite de feudali erau conduse de un reprezentant al stăpânului, numit de acesta dintre rumâni. Acest reprezentant al stăpânului față de obște se numea pârcaľab (pag. 193).

⁹⁸ *Ibidem*, pag. 67. Despre cnej, Panaiteșcu mai spune „Această nobilime prestatală, ale cărei urme se pot recunoaște și în organizarea socială a statului feudal, poartă numele de cnejii.... care formau o pătură arhaică de stăpâni de sate, pe cale de a fi supusă sau absorbită de nobilimea privilegiată a statului feudal (pag. 67). După Panaiteșcu (pag. 69), în actele moldovenești din sec. XV, apare deosebirca dintre dreptul de stăpânire al cnezului și acela al boierului privilegiat. Primul se numește judecie (deoarece cnezul se numea în românește și jude) al doile uric, care însemna privilegiu de imunitate”... „În Țara Românească, termenul de vecin apare din veacul al XV-lea, cea mai veche mențiune este din 23 martie 1482 (pag. 42), însă sunt un număr de documente mai vechi în care apare termenul rumân, cu care se traducea, cum am spus termenul vecin”. „În Moldova, cel mai vechi act care pomenește de vecini este din veacul următor 1545 aprilie 4”. „.....numărul documentelor care arată că așa se numeau țăranii dependenți. Originea cuvântului arată că vecinii erau țăranii aservită, constituiți în obște” (pag. 42). La Panaiteșcu

popularea Țării Românești, autorul spune că "în Țara Românească zona satelor libere de moșneni este destul de bine definită și distinctă de aceea a satelor stăpânite de feudali. Explicația acestui fenomen de geografie istorică este complexă. Pe de o parte, este evident că regiunile moșnenești și cele răzășești reprezintă așezări mai vechi, în regiuni cu veche populație, așezată de veacuri, mai la adăpost de migrația popoarelor. În aceste părți populația era mai deasă decât în regiunile deschise spre sud și spre răsărit"⁹⁸.

Monografiile închinat lui Mihai Viteazul și Mircea cel Bătrân⁹⁹ sunt considerate a fi expresia unei faze de maturizare a științei istorice românești a asimilării curentelor noi ale istoriei europene. Structurile sociale și realitățile demografice ale epocii sunt taratate în spații largi¹⁰⁰.

În articolul intitulat *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române*¹⁰¹, publicat în 1956, Panaiteșcu afirmă că strămutarea era condiționată de o răscumpărare a libertății, plătită în natură, care purta numele de găleată sau câblă și face o distincție foarte clară între dreptul de strămutare și dreptul de cnezire. Primul se putea obține cu o dare de răscumpărare, pe când cel de-al doilea, impune răscumpărarea în bani a pământului¹⁰².

În special problemele de istorie socială la P.P.Panaiteșcu sunt analizate sau sunt trecute prin filtrul legăturii de glie a lui Mihai Viteazul. Bazându-se pe o bogată bază documentară și cu o concepție și metodă superioare, Panaiteșcu analizează procesele sociale care se petrec în interiorul obștilor țărenești și consecințele acestora."Legătura lui Mihai Viteazul se încadrează într-o politică de aservire a țăranilor, nu numai a vecinilor și a oamenilor cu învoială, ci și a moșnenilor"¹⁰³.

Autorul ajunge la următoarele concluzii: „legătura este de fapt legarea țăranului de glie, căci până la această dată țăranul era liber să se strămute, plătind stăpânului o despăgubire intitulată găleata de judecie sau de ieșire și odată cu legarea de glie a vecinilor (rumânilor) legătura trece în rândul șerbilor pe toți oamenii cu învoială, șezători pe moșii la data emiterii ei”¹⁰⁴.

apare și categoria țăranilor denumiți sirac și siromah, în actele interne din secolul al XV-lea erau oameni liberi cu mici proprietăți (ogoare, mori) deci erau identici cu sâtenii constituiți în obști, cu moșnenii sau megieșii (pag. 47).

⁹⁸ *Ibidem*, pag. 86.

⁹⁹ Deși apărute cu în perioada interbelică. (*Mircea cel Bătrân*, 1944; *Mihai Viteazul*, 1936) am preferat taratarea lor în această perioadă datorită faptului că aceleași idei cu privire la anumite aspecte ale elementelor sociale se regăsesc nuanțate în lucrările *Obște țărenească în Țara Românească și Moldova* și *Dreptul de strămutare a țăranilor în secolele XI-XVII*.

¹⁰⁰ Capitolul III. *Populația și clasele sociale*, în *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, îngrijită de Gh. Lazăr, Editura Corint, București, 2000, pag. 73-100; Capitolul *Mihai Viteazul și țăranii*, în *Mihai Viteazul*, ediție îngrijită de C. A. Bobicescu, Editura Corint, București, 2002, pag. 86-98.

¹⁰¹ P. P. Panaiteșcu, *Dreptul de strămutare al țăranilor din țările române (până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. I, București, 1956, pag. 63-163.

¹⁰² *Ibidem*, pag. 88.

¹⁰³ *Ibidem*, pag. 101.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pag. 119.

Referitor la țărănime, concluzia care se poate trage din studiile lui P. P. Panaitescu este că în Țara Românească au existat două categorii sociale una liberă și alta aservită, care erau organizate în obști. Dar categoria țăranimii dependente se împarte, potrivit lui Panaitescu în două grupe sociale: una a țăranilor dependenți propriu-ziși, și cea a oamenilor dependenți „cu învoială”.

Vorbind de originea lor socială, autorul atată faptul că țăranii dependenți propriu-ziși (șerbii), sunt băștinași, componenți ai satelor care au fost cotoprite de către boieri (aceștia sunt numiți vecini), iar cei dependenți cu învoială provin din destrămarea obștilor, părăsesc satele de origine și se învoiesc în calitate de arendași pe alte moșii (sunt numiți săraci).

Bogatul material documentar cât și reminiscentele existente în satul românesc până în prima jumătate a secolului al XX-lea, au constituit punctul de plecare pentru realizarea unei lucrări de excepție și anume *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*.

Despre lucrarea¹⁰⁵ lui Henri H. Stahl, se poate spune că a avut și un pronunțat caracter experimental. Această afirmație este rezultatul unei încercări a autorului de a verifica, în ce măsură metodele statistice combinative, pot servi la complexa analiză a reconstituirii trecutului satului devălmaș.

Lucrarea lui H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, apărute în trei volume, este de departe cea mai completă „radiografie „ a satului devălmaș românesc.

O sinteză a celor trei volume realizate de H. H. Stahl, poate fi prezentată astfel. Satul medieval românesc a fost la origini, un sat devălmaș desprins din ultimele faze ale orânduirii gentilice, care cuprindea o obște democratică egalitară, închisă nebăștinașilor, folosind un trup de moșie propriu, pe baza unei tehnici arhaice agricole și pastorale.

Membrii obștii, aflați în devălmășie absolută, practicau agricultura în „moină sălbatică”, defrișau sau deșteleneau suprafețe de pământ oricând și oriunde doreau în hotarul satului (pentru că cetașii aveau un drept nelimitat, „de peste tot hotarul”), deoarece grupul respectiv era în general redus ca număr iar terenul era mai mult decât suficient.

Astfel luau naștere, ceea ce Stahl numește „stăpâniri locurești”, răspândite pe întreaga suprafață a moșiei. Următorul pas văzut de H. H. Stahl, este defalcarea terenurilor în suprafețe numite „racle”¹⁰⁶ sau „dricuri”, care se împrejmuiuau cu garduri și apoi împărțite în mod egal.

Acest sat și-a putut păstra libertatea, până la ridicarea din ceată a boierilor, care vor supune cu timpul comunitatea sau se transformă în sat moșnenesc sau răzășesc. Fenomenul de constituire a grupului social al boierilor, s-a petrecut în

¹⁰⁵ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, II, III, Editura Academiei Române, București, 1958, 1959, 1965.

¹⁰⁶ H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. III, pag. 27.

perioada migrațiilor, și în opinia lui Stahl, a avut ca punct de plecare necesitatea comunității respective (obștea) de a desemna și însărcina un anumit membru al său cu funcții administrative și de conducere. În perioada în discuție, acest membru era delegat pe lângă grupul nomad cuceritor¹⁰⁷, față de care băștinașii aveau în îndatorirea de a preda o parte din produse și de a face corvezi.

Treptat, acest delegat a reușit să-și însușească mai mult pământ, vite (care aparținuseră colectivității satești) și datorită autorității sale, suprapune dreptul peste cel al obștii, pe care o exploatează într-un regim de caracter feudal, dar care păstrează până târziu trăsături devălmașe.

Autorul aduce în discuție și faptul că sunt situații în care se constată că un anumit sat, avea mai mulți stăpâni. În acest caz, Stahl susține că respectivii stăpâni formau o ceată și nu divizau satul, care rămânea devălmaș, ei împărțindu-și veniturile.

Odată cu apariția satelor autohtone, acestea au contribuit la consolidarea regimului feudal și au exercitat, în general prin fiscalitate, o „opresiune” asupra satelor libere dar și a celor aservite¹⁰⁸.

Conform tezei lui H.H. Stahl, devenită în ultimele două decenii model și concepție pentru mulți istorici, sociologi, și juriști, feudalismul românesc își găsește geneza în obștea țărănească liberă¹⁰⁹ iar forma lui dezvoltată fiind exprimată de obștea aservită.

În satul liber căzut în stăpânire boierească, o bună parte din vechea structură teritorială și din vechile norme de organizare socială continuau a se păstra¹⁰⁹. Referitor la denumirile țărânimii libere, autorul consideră că „țărâtimea liberă organizată în sate devălmașe libere este denumită „răzeșime” abia târziu, atunci când ajunge în faza finală a atacului boieresc de cucerire. Iar străvechiul sat devălmaș el însuși este denumit răzeșie, tot în această epocă, abia după reducerea în aservire masivă și grea a majorității satelor noastre”¹¹⁰.

Lucrarea lui H.H. Stahl reprezintă un punct de vedere sociologic ca de altfel și celelalte studii ale sale, *Controverse de istorie socială românească*¹¹¹ și *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributale*¹¹².

Anii 70 aduc istoriografiei satului medieval două studii foarte importante atât din punct de vedere al abordării cercetării dar și al rezultatelor obținute și anume

¹⁰⁷ H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. III, pag. 13-16.

¹⁰⁸ H. H. Stahl, *op. cit.*, pag. 60.

¹⁰⁹ Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, pag. 25, obștea satească era „o asociație de gospodării familiale pe baza unui teritoriu stăpânit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare și superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr-un singur organ de conducere denumit obște”.

¹⁰⁹ Stahl, *op. cit.*, vol. III, pag. 232.

¹¹⁰ *Ibidem.*, pag. 335.

¹¹¹ H. H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, Editura Științifică, 1969.

¹¹² Idem, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea de Radu Popa și *Coconi - Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, de Nicolae Constantinescu. În ceea ce privește prima lucrare, mai sus menționată¹¹³, este prima monografie din literatura de specialitate dedicată unei „țări”, atât din punct de vedere geografic dar și social-politic.

Cea de-a doua lucrare este prima abordare monografică¹¹⁴ a unei așezări medievale sau altfel spus primul studiu arheologic și istoric dedicat unui sat medieval românesc.

Tot în 1970 apare la Craiova, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, lucrare scrisă de N. Stoicescu¹¹⁵, important instrument de lucru în identificarea vechilor așezări medievale.

Rezultatul cumulului de date și cunoștințe obținute de istoriografia românească este concretizat de editarea tratatului numit *Istoria României*¹¹⁶, vol. II, care prezintă cele mai importante concluzii obținute de cercetarea istorie sociale, până la 1962.

Valentin Georgescu, în *Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova*¹¹⁷, prezintă diversele variante de deposedare a țărănimii libere de pământ, cumpărarea, zalogirea, eschivarea de la dreptul de protimisis sau chiar îndepărtarea violentă.

Urmând aceeași direcție de cercetare a societății românești din punct de vedere al realităților socio-juridice, considerăm deosebit de utilă și lucrarea lui Gheorghe Cronț, *Instituțiile medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, apărută la București, în 1969¹¹⁸. Despre obștile țărănești, mai apar după lucrările lui P. P. Panaitescu și H. H. Stahl, studii care nu pot aduce însă completări autorilor mai sus menționați¹¹⁹.

Referitor la terminologia folosită pentru a desemna anumite grupuri sociale, amintim studiile publicate de Alexandru Mareș¹²⁰, Ștefan Ștefănescu¹²¹, Vasile Arvinte¹²².

¹¹³ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei R. S. R., București, 1970

¹¹⁴ Nicolae Constantinescu, *Coconi, un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studiu arheologic și istoric*, Editura Academiei R. S. R., București 1972.

¹¹⁵ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, 1., Țara Românească, vol. I (A-L), vol. II (M-Z), Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970.

¹¹⁶ *Istoria României*, Vol. II, Editura Academiei Române, București, 1962.

¹¹⁷ Valentin Georgescu, *Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova*, Editura Academiei Române, București, 1965.

¹¹⁸ Gheorghe Cronț, *Instituțiile medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, București, 1969.

¹¹⁹ Constantin C. Giurescu, *Evoluția țărănimii române în secolele XIII-XX*, în „Academia Română. Memoriile secției de științe istorice”, Seria IV, tom I, 1975-1976, Editura Academiei Române, București, 1978. Autorul studiului *Aservirea obștilor autohtone din Țara Bârsei*, Florin Salvan, motivează existența obștilor autohtone, prin persistența unor forma de organizare socială, juridică și economică iar faptul că obștile libere nu sunt menționate în documente, se explică după părerea sa, prin faptul că: „nu se bucură atâta timp cât sunt libere pe plan social-juridic de atenția cancelariilor emitente de documente” în „Cumidava”, XIV, Brașov, 1989, pag. 67.

¹²⁰ Alexandru Mareș, *Rumân, „roman” în vechile texte românești*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXIII, 1972, nr. I, pag. 63-67;

În concluzie, putem afirma că cercetările de istorie socială, până în 1989, cu puține excepții, au rămas tributare vechilor concepte de sorginte economico-ideologice și prea puțin sensibile la implicațiile teoretice ale domeniului de referință.

1.5. Istoriografia post comunistă. O nouă abordare a cercetării

Istoriografia post comunistă este cel mai bine reprezentată prin realizarea și publicarea volumelor III-IV din *Istoria Românilor*, apărute în anul 2001, în care sunt cuprinse, în mod unitar toate rezultatele istoriografiei ultimilor ani¹²³.

Printre studiile noi apărute după 1990, remarcăm Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească*¹²⁴ în care autorul încearcă o definire a raporturilor dintre sat și oraș în evul mediu, în Țara Românească și Moldova.

În general, pentru perioada ultimilor ani, se poate spune că sunt publicate studii elaborate în perioada anterioară¹²⁵, reeditate lucrări valoroase privind satul medieval¹²⁶, numărul contribuțiilor cu adevărat noi, fiind nesemnificativ, sau în cantitate redusă.

Remarcăm un studiu special, dedicat satelor din zona Branului, realizat de Ion Prahoveanu, *Așezările brănene. Satul. Gospodăria. Locuința*¹²⁷. Autorul ne oferă un studiu bine documentat, o privire asupra realităților istorice, geografice și etnografice a zonei. Pe aceeași direcție de cercetare se înscrie și lucrarea lui Florin Salvan¹²⁸, *Viața satelor din Țara Bârsei în Evul Mediu (secolele XIII-XVII)*, care realizează o monografie zonală, credem noi extrem de utilă. Pentru zona subcarpatică a Munteniei, este publicat în anul 2001, volumul *Obștile moșnenilor proprietari de pe Bâsca*, de către un colectiv de autori format din D. Ciobotea, M. Ciociu, M. Cîrstea și A. Gaiță¹²⁹.

¹²¹ Ștefan Ștefănescu, *Considerațiuni asupra termenului de „vlah” sau „rumân”, pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XI-XVII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1960, pag. 63-76; idem, *Despre terminologia țărănimii dependente în Țara Românească, în secolele XII-XIV*, în „Studii”, 1962, nr. 5, pag. 1155-1169;

¹²² Vasile Arvinte, *Le Nom ethnique roman et la creation du nom de l etat national România*, în „Revue Roumaine d Histoire”, XVI, 1977, nr. 3, pag. 439 și urm.

¹²³ *Istoria Românilor*, vol. III, în special Ștefan Pascu, Ștefan Olteanu, *Structuri sociale; consolidarea relațiilor feudale*, pag. 547-553; Ștefan Olteanu, Octavian Iliescu, *Evoluția vieții economice, agricultura, minerit, meșteșuguri, comerț*, pag. 534-546; Ștefan Pascu, C. Cîhoadaru, M. D. Matei, P. I. Panait, *Situația etno-demografică din spațiul carpato-dunăreano-pontic: satele, târgurile, orașele, cetățile*, pag. 482-533.

¹²⁴ Mircea D. Matei, *Geneza și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească*, Editura Helios, Iași, 1997, cu trimitere specială la capitolul VII, *Raportul dintre orașele medievale și hinterlandul lor*, pag. 179-214.

¹²⁵ H. H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a românilor*, București, 1992.

¹²⁶ Henri H. Stahl, *Satele devălmașe*, ediție îngrijită de Paul H. Stahl, vol. I-III, București, Editura Cartea Românească, 1998.

¹²⁷ Ion Prahoveanu, *Așezările brănene. Satul. Gospodăria. Locuința*, Editura Transilvania Expres, Brașov, 1998

¹²⁸ Florin Salvan, *Viața satelor din Țara Bârsei în evul mediu (secolele XIII-XVII)*, București, 1996.

¹²⁹ D. Ciobotea, M. Ciociu, M. Cîrstea, A. Gaiță, *Obștile moșnenilor proprietari din Chiojdul de pe Bâsca*, Editura Helios, Craiova, 2001.

Lucrarea *Așezări satești de pe Valea Ialomiței*¹³⁰, publicată în anul 2000 de către Mihai Oproiu, Luminița Oproiu deși urmează o temă pretențioasă, nu se ridică la nivelul la nivelul unei lucrări științifice de valoare, care să permită formularea unor concluzii clare asupra comunităților rurale din această zonă.

Un studiu valoros, intitulat *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, pune în discuție noua orientare și direcțiile de cercetare a istoriei sociale, atât din punct de vedere al concepției de cercetare dar și al noii terminologii sociale¹³¹.

În ansamblu, studiile reunite în această prezentare, conturează o imagine completă a realităților sociale a satului medieval în perioada medievală.

2. Concepții și metode de cercetare

Metoda *izvorului semnificativ*, abordată în perioada de început a cercetării satului medieval, consta în selectarea sau alegerea unor anumite textete, fragmente de documente și utilizarea lor într-o construcție teoretică sau în sprijinirea și demonstrarea unor anumite ipoteze¹³².

Această metodă este caracteristică pentru perioada de început a cercetării, când fondul documentelor cunoscute sau publicate nu era suficient pentru realizarea unei statistici, în consecință rezultatele sunt pe măsură¹³³. Astfel nu s-a insistat pentru aprecierea cantitativă a fenomenelor studiate ci, în linii mari, pe principalele caracteristici ale fenomenelor și pe aspectele juridice.

Pentru stabilirea unui număr cât mai exact de localități, pentru Țara Românească a secolelor XIV-XVI ne sunt cunoscute următoarele două abordări: metoda *avansării cronologice* sau *progresivă* și metoda sau *studiul regresiv*.

Metoda *avansării cronologice* sau *progresivă* este folosită de către I. Donat și constă în însumarea informațiilor obținute pe baza studierii documentelor dintre 1352 și 1625, (pomind de la atestarea documentară). În urma studiilor realizate, autorul a conturat o hartă a Țării Românești semnalându-se astfel 3220 de așezări¹³⁴. Aceeași metodă de lucru duce, pentru începutul secolului al XVII-lea, la semnalarea a numai 2100 de așezări. Potrivit autoarei studiului, L. Lehr¹³⁵, în această cifră, mai sus menționată, au fost incluse nu numai localitățile existente, ci și toponimele.

¹³⁰ Mihai Oproiu, Luminița Oproiu, *Așezări satești de pe Valea Ialomiței*, Târgoviște, Editura Biblioteca, 2000.

¹³¹ *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*. Studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie și Jaques-Guy Petit. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

¹³² Cel mai semnificativ exemplu în afirmarea celor arătate mai sus este cel al lui Radu Rosetti, acuzat de Gheorghe Panu, la 1910, în lucrarea O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui Radu Rosetti, *Pământul, sâtenii și stăpânii* sau I. C. Filitti, despre care I. Minea și L. T. Boga, în lucrarea *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI? Contribuțiuni la Istoria vechiului drept din Țara Românească*, Vol. II, Iași, 1935, pag. 91, că ar fi întrebuințat „numai documente alese”, care îi „dădeau” dreptate.

¹³³ Vezi și *Izvoare și metodă în lucrarea lui Ion Donat, Domeniul domnesc (sec. XIV-XVI)*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pag. 13-17

¹³⁴ I. Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în „Studii. Revistă de istorie”, IX, 6, 1956, pag. 75-95.

¹³⁵ L. Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII, 1974, pag. 163.

Considerând că metoda progresivă “și-a epuizat potențele” din cauza insuficienței izvoarelor, L. Roman, aplică o nouă tehnică de cercetare și anume studiul regresiv.

Trebuie subliniat și faptul constatat de Șerban Papacostea, că investigarea documentelor emise de cancelaria Țării Românești, “nu oferă posibilitatea unei evaluări a ansamblului numărului așezărilor concomitent existente”¹³⁶.

Prin *studiul regresiv* se pornește de la înregistrările din 1830- 1831 și se încearcă o comparare a datelor respective cu “numărătorile din secolul al XVIII-lea și din primele decenii ale celui următor, precum și cu știrile, transmise de izvoarele narrative, referitoare la sfârșitul veacului al XVI-lea și cel de-al XVII-lea”. Aplicând această metodă, L. Roman, ajunge la concluzia că în jurul anului 1600, “au existat în Țara Românească vreo 4000 și cătune, iar la începutul anilor 30 ai secolului al XIX-lea - 4362 de sate, cătune și mahalale sătești”¹³⁷.

Privind stabilirea numărului așezărilor și al locuitorilor Țării Românești, până în secolul al XVI-lea, trebuie amintită și contribuția lui Ștefan Ștefănescu¹³⁸.

Aceste două metode de cercetare nu pot fi puse în practică dacă nu este aplicată inițial metoda *comparativ - statistică*. Reliefață cel mai bine de către H.H. Stahl¹³⁹, consta în prelucrarea numerică a datelor și structurarea lor în tabele, stabilirea frecvenței sau răspândirii unor anumite fenomene, consemnate documentar.

Această metodă ușurează munca istoricului în stabilirea mai exactă a unor tendințe, proporții sau caracteristici, într-un spațiu și timp date, iar rezultatele statistice nu pot decât să reliefeze sau să reflecte situațiile cât mai aproape de realitatea istorico-socială perioadei¹⁴⁰.

Metoda comparativ-statistică a fost posibilă, în măsura în care se acumulasă un fond destul de însemnat de documente, care să ofere o bază de lucru extinsă. Fără publicarea izvoarelor documentare interne, sub forma unor fonduri sau colecții de documente, esențială pentru dezvoltarea studiilor istorice, nu ar fi fost posibilă o astfel de abordare metodologică.

În acest sens dorim să menționăm pentru primul deceniu al secolului XX, publicațiile lui Nicolae Iorga (*Studii și documente*, Vol. I-XXXV, București 1901-1916), Al. Ștefulescu (*Documente slavo-române relative la Gorj*, Târgu-Jiu, 1908),

¹³⁶ Șerban Papacostea - *Populație și fiscalitate în Țara Românească în secolul al XI-lea: un nou izvor*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr. 9, București, 1980, pag. 1781.

¹³⁷ L. Roman, *Așezările rurale ale Țării Românești în secolele XVI-XIX*, în „Revista de istorie”, tom 31, nr. 8, 1978, pag. 1931-1404, vezi și idem, *Teoria „depopulării” și dezvoltarea Țării Românești în anii 1739-1831*, în „Populație și Societate. Studii de demografie istorică”, II, red. Acad. Prof. Șt. Pascu, Cluj-Napoca, 1977, pag. 220-237.

¹³⁸ Șt. Ștefănescu, *La situation demographique de la Valachie aux XIIe, XVe et XVIe siecles, d'après les conjonctures socio-politiques*, în vol. „Nouvelles études d'histoire”, IV, București, 1970, pag. 47-61.

¹³⁹ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*.

¹⁴⁰ Ca metodă „statistică”, vezi pentru Transilvania, studiul realizat de AL. Csetri, Șt. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania, la sfârșitul orânduirii feudale (1767-1821)*, în „Populație și Societate. Studii de demografie istorică”, sub redacția prof. Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj, 1972, pag. 139-238.

Gh. Ghibănescu (*Ispisoace și zapise*, I-VI, 1906-1933) și *Surete și izvoade* (I-XXV, 1906-1933), Ioan Bogdan (*Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, 1413-1508, București, 1905; *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, 1905), Șt. Nicolaescu (*Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XV*, București, 1905), Gr. Tocilescu (*534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul*, 1346-1603, apărută la Viena 1905-1906, în România, 1931, ediție îngrijită de I. Bianu, 1931).

Această activitate de editare a documentelor interne a fost întreruptă aproape două decenii, cu excepția publicării de Ion Bogdan în colecția Comisiei istorice a României, a două volume care cuprind "*Documentele lui Ștefan cel Mare*", vol. I-II, București, 1913. După 1930 este reluată activitatea de publicare de către M. Costăchescu (*Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I-II, Iași, 1931.1932; *Documentele moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași 1933; *Documentele moldovenești de la Bogdan voievod (1504-1517)*, București, 1940; *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517-1527)*, Iași, 1943).

Special pentru Țara Românească. P. P. Panaitescu, publica în 1938. *Documentele Țării Românești, I, Documente interne (1369-1490)*, București, 1938. După cel de-al doilea război mondial, apar rezultatele unei munci colective, concretizate prin apariția volumelor referitoare la evul mediu din *Documente privind istoria României*, colecție compusă din trei serii A. Moldova; B. Țara Românească; C. Transilvania. În cele 27 de volume apărute între anii 1951-1956 sunt cuprinse, în traducere și în mare parte facsimile, documentele Moldovei și Țării Românești până la 1625. Această colecție va fi reluată sub denumirea de *Documenta Romaniae Historica*.

Metoda prosopografică. Reprezintă o nouă direcție de cercetare și constă în elaborarea biografiei unui grup social, prin colectarea și analiza unor informații cât mai diverse, din mai multe domenii care să conducă la o înțelegere cât mai corectă (realistă) a socialului¹⁴¹.

Din păcate această metodă rămâne la stadiul teoretic.

3. Interdisciplinaritate în cercetarea satului medieval

Studiul satelor din epoca medievală, cere o atentă analiză și muncă de lungă durată, în același timp obligă pe cercetător să facă anumite cercetări, studii preliminare sau investigații de detaliu. Încercând acest lucru, o mare parte a istoricilor s-au aplecat spre alte discipline sau au întrebuițat în realizarea studiilor respective, informații și concluzii care vin din alte științe mai mult sau mai puțin înrudite cu istoria.

Pentru a sublinia cât mai convingător rolul sau importanța pe care o serie de discipline, înrudite cu istoria, o au în cercetarea satului medieval românesc, dorim să

¹⁴¹ Al. Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie, Jaques-Guy Petit, în cuvânt înainte la volumul colectiv *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, Iași, 2003, pag. 9-10.

punctăm foarte succint, caracterul inter și multidisciplinar al cercetării și utilizarea unor metode de cercetare sau procedee specifice altor științe, decât istoria. Deși primele contacte între științele istorice apar încă din secolul al XIX-lea¹⁴², prin care se acumulau și-n aceste domenii, fructuoase colaborări și deschideri benefice spre multidisciplinaritate, pluridisciplinaritate, multidisciplinaritate sau interdisciplinaritate¹⁴³, aceste tendințe sunt cel mai bine puse în practică începând cu cea de - a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Având în vedere aceste principii de interdisciplinaritate vom încerca în cele ce urmează să prezentăm metodele de cercetare și contribuția unor discipline, mai mult sau mai puțin înrudite cu istoria, la studiul satului medieval românesc.

1. Arheologia. Multe din aspectele aflate într-o strânsă corelație cu viața propriu-zisă a satului, nu sunt însă reflectate suficient de sursele documentare, sau în unele cazuri, prea puțin reliefate, fapt ce conferă cercetării arheologice, un loc aparte, în studierea problemelor respective.

Arheologia este principalul izvor nescris al cercetării satului medieval și are ca scop descoperirea, studierea, analiza și interpretarea urmelor materiale descoperite întâmplător, prin cercetare sistematică, periodică sau de salvare.

Cel puțin pentru secolele XII-XV, în vederea studierii așezărilor neatestatate documentar, se poate afirma că din punct de vedere al informațiilor oferite de cercetarea arheologică au valoare de izvor istoric principal. După cum, sublinia și A. Ștefănescu în articolul *Cercetarea arheologică a satului din Țara Românească (secolele XIV-XV)*, diferența de un secol sau chiar mai mult, între „momentul înfripării acestor așezări” și mențiunea lor documentară, necesită o „atentă expertiză arheologică a tuturor satelor menționate în documentele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea”¹⁴⁴. Faptul că izvoarele scrise, aduc cel mai mare aport la elucidarea principalelor probleme sau semne de întrebare ale cercetării satului medieval, este subliniat și de Mircea D. Matei¹⁴⁵, care apreciind evoluția și preocuparea arheologiei medievale românești și aportul „destul de modest” al acesteia la cercetarea satului medieval, consideră că totuși „contribuția esențială la elucidarea principalelor aspecte ale vieții economice și sociale a satului românesc medieval” este adusă de „izvoarele scrise”.

¹⁴² Vezi reportul dintre sociologie și istorie la A. D. Xenopol, în Al. Zub, *A. D. Xenopol, Bibliografie*, București, 1973.

¹⁴³ Ion Drăgan, *Un mod de gândire și cercetare indispensabil pentru progres în știință*, Studiu introductiv la volumul *Interdisciplinaritate în științele umane*, București, 1986, pag. 1; Leo Apostol, *Științele umane: mostre de relații interdisciplinare*, în idem, pag. 123-273 și Ioan Lumperdean, *Tradiție și inovație în câmpul cercetărilor privind vocabularul istoric*, în „Acta Musei Napocensis”, 31, II-istorie, 1994, Cluj-Napoca 1995, pag. 249-261.

¹⁴⁴ Aristide Ștefănescu, *Cercetarea arheologică a satului din Țara Românească (secolele XII-XV)*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, tom 31, nr. 1, București ianuarie-martie 1980, pag. 132.

¹⁴⁵ M. D. Matei, *Cercetarea arheologică a satului medieval românesc în secolele XII-XV: realizări, perspective, sarcini*, în idem, tom 30, nr. 3, București, iulie-septembrie 1979, pag. 411-425.

Dacă pentru anumite zone ale Munteniei, cercetările de teren sau săpăturile arheologice, au cunoscut o anumită amploare (zona orașelor: București, Ploiești sau Târgoviște), în schimb în zona subcarpatică sau cea submontană, acestea au avut un caracter restrâns, cel mai adesea accidental sau ocazional.

Alături de cercetarea arheologică sistematică sau de salvare, cercetarea de teren a contribuit la depistarea unui număr apreciabil de așezări sau necropole din perioada medievală. Este interesant de semnalat faptul că de foarte multe ori, unele aspecte ale cercetării arheologice a satului medieval pot căpăta numeroase conotații, în funcție de diverse evenimente culturale sau ideologice.

Într-un articol publicat în anul 1979, Ștefan Olteanu¹⁴⁶ sublinia caracterul inegal al investigației arheologice, punând acest lucru pe seama unei ușoare lejerități privind prezentarea materialelor arheologice rezultate în urma descoperirilor și limitarea interpretării lor, evitând astfel implicațiile teoretice. Autorul subliniază și caracterul metodologic¹⁴⁷ încă destul de limitat al angajării, pe baza materialelor și faptelor arheologice, în reconstituirea unor aspecte ale structurilor sociale.

În deceniul al șaselea al secolului XX, cercetarea arheologică medievală și-a delimitat clar obiectul de studiu, legile și metodele de lucru.

Începând cu anul 1950 sunt publicate rapoarte de săpătură în revista *Studii și cercetări de istorie veche*, transformată în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, iar din 1953 apare și seria de volume *Materiale și cercetări arheologice*, editate de Institutul de Arheologie „V. Pârvan”, din București. Acestor colecții, li se vor adăuga și alte serii de volume ca *Arheologia Moldovei* (Iași) sau *Cercetări arheologice* (București) precum și alte numeroase alte periodice ale institutelor și muzeelor, centrale sau regionale, care au condus la începutul anilor 70, datorită bogatei documentații publicate, să apară și primele studii de sinteză¹⁴⁸.

Un rol deosebit de important în îmbogățirea documentației a avut-o și colecția de studii și articole *Studii și materiale de istorie medie*.

Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate, în marea lor majoritate au fost publicate, chiar și sub forma cea mai simplă, aceea de raport preliminar dar și sub formă de studii pe probleme și aspecte zonale sau regionale. Spunem în marea lor majoritate deoarece cunoaștem destul de multe situații în care rezultatele cercetărilor nu au fost valorificate științific, rămânând la stadiul de inedit, din motive mai mult sau mai puțin obiective.

¹⁴⁶ Ștefan Olteanu, *Arheologia și studiul structurilor medievale timpurii ale satului românesc*, în S. C. I. V. A., tom 30, nr. 3, București, iulie-septembrie 1979, pag. 403-409.

¹⁴⁷ Radu Popa, *Probleme de metodă a cercetării arheologice a satului medieval românesc*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, tom 30, nr. 4, București, octombrie-decembrie 1979, pag. 555-564; Mircea D. Matei, *Cercetarea arheologică a satului medieval românesc în secolele XII-XIV: realizări, perspective, sarcini*, în idem, tom 30, nr. 3, București, iulie-septembrie, 1979, pag. 411-426;

¹⁴⁸ Nicolae Constantinescu, *Coconi- Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București, 1967; Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

Chiar dacă luăm în considerare greșelile care s-au strecurat, nu de puține ori, în abordarea cercetării satului medieval, totuși putem conta pe informația arheologică deoarece rămâne un izvor de bază al cercetării istorice.

2. Geografia. Metoda geografică, numită frecvent și metoda cartografică, constă în special în localizarea în spațiu a fenomenelor istorice, a hotarelor etnice, politice, a așezărilor sau drumurilor etc. Prin această metodă se facilitează înțelegerea anumitor fenomene de ordin economic, social sau demografic, determinate într-o anumită măsură, mai mare sau mai mică, de structura terenului, de hotarele etnice și politice, de influența drumurilor, de condițiile geografice favorabile sau nefavorabile pentru dezvoltarea și afirmarea unei anumite comunități rurale.

Factorul geografic, (spre exemplu, configurația terenului) a determinat forma și structura vetrei satului, structura terenului de folosință și chiar ocupațiile locuitorilor¹⁴⁹. Remarcăm studiile de geografie istorică făcute în special pentru Moldova, de către E. I. Emandi¹⁵⁰.

Chiar și renumiți arheologi au încercat o abordare din punct de vedere geografic a problematicei satului medieval românesc. Amintim aici pe N. Constantinescu¹⁵¹ sau I. Donat¹⁵².

Un studiu complet al satelor medievale, prin mijloacele speciale de analiză, atunci când marea majoritate a izvoarelor sunt strânse la un loc, nu se poate realiza fără localizarea și identificarea acestora.

Încercările de localizare a vechilor sate, a vetrelor acestora și chiar a așezărilor dispărute, atât a celor menționate în documentele vremii cât și a celor depistate arheologic, a stat în atenția cercetătorilor, fie istorici, geografi sau arheologi, etc. Pentru exemplificare menționăm încercările lui N. Constantinescu¹⁵³ și I. Donat¹⁵⁴.

3. Etnografia. Se sprijină pe informațiile istorice, pe documente arheologice sau de arhivă, pentru a încadra într-un context istoric fenomenul etnografic (fixarea trăsăturilor caracteristice, momentul și cauzele apariției), la rândul ei istoria face apel la mărturiile etnografice, în definirea unei anumite epoci istorice.

¹⁴⁹ Pentru problematica disciplinei, I. Conea, *Geografia satului românesc* (Anexe, formă, structură), în „Sociologie românească”, 1937, nr. 2-3; V. Mihăilescu, *O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din România*, în „Buletinul Societății Regale de Geografie”, tom XLVI, 1927; I. Donat, *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie*, în „Studii”, 1976, 6, pag. 1145-1161; P. Poghir, *Satul din colinele Tutovei. Studiu geografic*, București, 1972.

¹⁵⁰ Emil I. Emandi, *Observații de geografie istorică privind ocolul orașului Suceava*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, IV, 1977, pag. 119-130; Emil Emandi, *Considerații geografice privind dinamica așezărilor dispărute din nordul Moldovei în Evul Mediu (sec. XII-XIII)*, în „Hierasus”, Botoșani, 1978, pag. 278;

¹⁵¹ Nicolae Constantinescu, *Satele din județul Argeș până la anul 1500. Încercări de geografie istorică*, în „Studii și comunicări”, II, Muzeul din Pitești, Pitești.

¹⁵² Ion Donat, *Cercetări geoistorice privitoare la istoria românilor*, în „Arhivele Olteniei”, XIX, Craiova, 1941

¹⁵³ N. Constantinescu, *op. cit.*, fig. 65.

¹⁵⁴ I. Donat, *op. cit.*, fig. 1, pag. 80.

Disciplina se evidențiază prin studii monografice. Principalul izvor în procesul de investigație etnografică este studierea culturii materiale și spirituale, modul de viață și își găsește corespondentul în domeniul istoriei.

4. Demografia. Este o preocupare relativ nouă, intrată de curând în sfera preocupărilor istorice. Un important punct de plecare pentru această nouă știință istorică l-a constituit „Laboratorul de Demografie Istorică”, al Universității București, înființat în 1979, la inițiativa lui Vladimir Trebici și Ștefan Ștefănescu¹⁵⁵.

În cadrul laboratorului, atât ca membri fondatori dar și ca participanți activi la activitatea de cercetare demo-istorică, desfășurată până în 1990, regăsim pe Louis Roman, Paul Cernovodeanu, Paul Binder, Gheorghe Brătescu.

Demografia istorică are ca obiect de studiu istoria populației și a politicii în materie de populație și s-a dovedit o nouă și importantă direcție de cercetare¹⁵⁶.

Afirmăm acest lucru deoarece considerăm că are o pondere relativ mare¹⁵⁷ în istoriografia românească referitoare la satul medieval.

Demografia istorică furnizează datele necesare privind numărul și evoluția populației¹⁵⁸, repartiția populației în teritoriu, fenomenele demografice (migrațiile, mobilitatea spațială, natalitatea, mortalitatea, etc.).

Referitor la anumite aspecte ale mobilității populației medievale, Paul Cernovodeanu¹⁵⁹ considera că migrațiile interne, întemeierile de așezări sau mutarea și părăsirea unor așezări rurale în Evul Mediu, „trebuie analizate nu

¹⁵⁵ Louis Roman, *Al doilea an al Laboratorului de Demografie Istorică*, în „Revista de Istorie”, 1983, tom 36, nr. 11, pag. 1143. Radu Ștefan Vergatti, *Populație. Timp. Spațiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Editura Istros, Muzeul Brăilei, Brăila, 2003

¹⁵⁶ Potrivit lui R. Vergatti, *op.cit.* pag. 15, demografia istorică este „o știință socială, care are ca obiect de studiu dinamica populației...umane ca număr și structuri deschise, în permanentă mișcare”.

¹⁵⁷ Pentru precizări în legătură cu problematica cercetării demografice și date concrete asupra numărului populației Țării Românești, vezi: Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Editura Facla Timișoara, 1974, pag. 74-91; Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, VII, 1974, pag. 161-205, în special aprecierile pentru perioada anterioară secolului al XVII-lea; Șerban Papacostea, *Populație și fiscalitate în Țara Românească în secolul al XI-lea: un nou izvor*, în „Revista de Istorie”, 1980, tom 33, nr. 9, pag. 1779-1786; idem, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în sec. XV*, în idem, 1984, tom 37, nr. 6, pag. 578-581; Louis Roman, *Populația Țării Românești în sec. XII-XI*, în idem, 1986, nr. 7, pag. 669-684; idem, *Implicații istoriografice ale cercetării demoistorice*, în idem, 1984, tom 37, nr. 5, pag. 448-465; idem, *Sciences de l'histoire, demographie et demographie historique*, în „Analele Universității București”, Istorie, XXIV, 1980, pag. 99-109; Vladimir Trebici, *Demografie și istorie: spre o nouă sinteză?*, în idem, 1984, tom 37, nr. 5, pag. 417-421; Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993; Paul Cernovodeanu, *Importanța istoriei mediului înconjurător pentru demografia istorică*, în „Revista de Istorie”, 1984, tom 37, nr. 5, pag. 422-429; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania sec. XIII-XY. Cercetări de demografie istorică*, ediția a II-a, București, 1977), Ștefan Pascu, *Demografie și ecologie*, în „Revista de Istorie”, 1980, tom 33, nr. 4, pag. 707-723.

¹⁵⁸ Ștefan Ștefănescu, *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească, în secolele XII-XVI*, în „Populație și Societate. Studii de demografie istorică”, sub redacția prof. Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj, 1972, pag. 75-88; Petre P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, Ediția a II-a, îngrijită de Gih. Lazăr, Editura Corint, București, 2000, Capitolul III. Populația și clasele sociale, pag. 73-100.

¹⁵⁹ Paul Cernovodeanu, *Importanța mediului înconjurător pentru demografia istorică*, în „Revista de Istorie”, 1984, tom 37, nr. 5, pag. 426.

numai din punct de vedere socio-economic sau antro-po-geografic dar și ecologic și demografic”.

5. Antropologia. O știință nou inclusă în cercul cercetării satului medieval. Pe baza studierii necropolelor medievale descoperite, se pot obține date privind modul de viață, hrana, speranța de viață, mortalitatea și numărul populației dintr-o anumită așezare într-un anumit interval de timp.

Pomind de la cercetarea unei necropole medievale, se poate estima, potrivit Laurenției Georgescu, în mod obiectiv, caracteristicile generale de dezvoltare și faza de evoluție culturală a unei așezări nedescoperită sau necercetată încă¹⁶⁰. În lucrările de specialitate sunt prezentate considerații antropologice în urma studiilor comparative a unor necropole medievale care au aparținut unor așezări medievale, azi dispărute¹⁶¹.

Cu toate eforturile depuse de cercetători în ultima vreme, putem spune că antropologia sau studiile antropologice sunt încă la început, atât ca metode cât și ca prelucrare a datelor iar modelele folosite sunt neunitare ca și rezultatele obținute.

6. Sociologia. Pledând „pentru o socializare a istoriei”, în studiul său, *Probleme confuze în istoria socială a României*, H. H. Stahl, era convins că numai astfel istoria putea „ține pasul cu dezvoltarea actuală a științelor”¹⁶². Tot în dreptul lui H.H. Stahl, sociolog de formație, menționăm și *Sociologia satului devălmaș românesc*, lucrare¹⁶³ apărută în 1947, în care se regăsesc problemele de morfogeneză socială, esențiale în studierea istoriei sociale și *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduiri tributale*¹⁶⁴.

7. Toponimia. Numele de locuri sau toponimele, utilizate pentru a desemna numele geografice proprii, constituie documente vii, unele cu o vechime foarte mare, oferă date necesare pentru cunoașterea vechimii și evoluției așezărilor medievale.

Din punct de vedere istoric, toponimia este considerată o istorie nescrisă a unui popor¹⁶⁵, o adevărată arhivă.

¹⁶⁰ Georgescu Laurenția, *Populația medievală din zona subcarpatică a Țării Românești*, în „Cercetări arheologice”, XI, partea a II-a, București, 1998-2000, pag. 530. Potrivit autoarei, metodologia de cercetare, dubla testare, cultural-demografică și demografic-cultural, aparține lui Dardu Nicolaescu-Ploșșor.

¹⁶¹ Georgescu Laurenția, *Necropolele medievale din Câmpia Română, secolele XIV-XVI*, I. Populația rurală, în „Cercetări arheologice”, IX, 1992, pag. 91-96.

¹⁶² H. H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a României*, București, 1992, pag. 13.

¹⁶³ Idem, *Sociologia satului devălmaș românesc*, București, Editura Institutului Social Român, 1947.

¹⁶⁴ Idem, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduiri tributale*, Ed. Științifică și enciclopedică, București 1980.

¹⁶⁵ Pentru problematica toponimiei se pot cita următorii autori: N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928; idem, *Românii în veacurile IX-XVII*, pe baza toponimiei și a onomastice, București, 1933; I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963; E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970; N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștută a românilor. I. Teleormanul*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice”, seria III, tom. 23, 1940-1941, pag. 333-350.

Concluziile pe care le prilejuieste această trecere în revistă a problemelor legate de cercetarea satului medieval românesc sunt atât de ordin metodologic de abordare dar și de ordin interpretativ.

Satul medieval românesc a beneficiat și beneficiază de o atenție deosebită dar în ultima perioadă nu s-au mai înregistrat rezultate notabile și cercetarea istoriei sociale a țărănimii române, nu numai că nu a depășit, dar nici măcar nu a egalat vârful de formă din deceniile șase și șapte al secolului trecut. Pentru a face aceste progrese considerăm că este necesară o evaluare de ansamblu a problemelor și o sensibilitate mai mare la implicațiile terotice pe care le pune cercetarea socialului.

Ca o etapă absolut obligatorie a cercetării, considerăm necesară întocmirea mai multor studii de istorie locală și pregătirea de monografii istorice a diferitelor regiuni, pe micro-regiuni.